

Original Research

A Jurisprudential Analysis of the Necessity of Husband's Permission Regarding Wife's Cosmetic Surgeries

Fatemeh Fallah Tafti^{1*} Atefeh Azimi Vahid²

¹ Assistant Professor of Islamic Jurisprudence and Law Department, Allame Tabataba'i University, Tehran, Iran. (Corresponding Author) f.fallah@atu.ac.ir

² Master's degree, Refah Non-Profit and Non-Governmental College, Tehran, Iran..

Background and Purpose

Istibrā is a term used in jurisprudence that refers to the pursuit of innocence and purgation and has different meanings. The context on which the research has concentrated is the purgation of a woman's womb from a man's semen. Jurisprudents frequently use the term 'Iddah' to refer to the purgation of a woman's womb after she divorces her husband or after her husband dies, while they frequently use the term Istibrā to refer to the innocence and purgation of a woman's womb after she commits adultery.

This discussion is necessary because the ruling on an adulteress' Istibrā is one of the most challenging issues in jurisprudence. This has caused the Imamiah jurisprudents to differ in their rulings, and since there has been no independent discussion about this, it is extremely necessary. Now the question arises whether a non-pregnant divorced or widow adulteress needs to be purged (i.e., Istibrā) if she intends to get married? The purpose of this study is to explain the ruling on a non-pregnant divorced or widow adulteress' Istibrā.

Method

The current study is a descriptive-analytical and library study that clarifies the ruling on the purgation (Istibrā) of a non-pregnant unmarried adulteress by referring to the primary sources of Imamiah jurisprudence and examining the jurisprudential propositions.

Results

Imamah jurists differ in the obligatory or non-obligatory of non-pregnant and unmarried adulteress' *Istibrā*. From the famous Imamiah jurist's viewpoint, adulteress' *Istibrā* is not obligatory, and an adulteress can marry the adulterer or a non-adulterer immediately after adultery. Although the famous viewpoint does not consider *Istibrā* to be obligatory, there is no complete consensus. Some argue that *Istibrā* is not absolutely obligatory, while others believe it is *mustahabb*, and the third group has taken precautions in this regard while emphasizing the non-obligatory of the adulteress' *Istibrā*. In contrast to the famous viewpoint, some jurists have considered the obligatory of *Istibrā*. Although they agree on the obligatory of *Istibrā*, they differ on whether *Istibrā* is a condition for the validity of a marriage or a condition for intercourse.

Famous jurists have referred to the generality of texts (verses and hadiths) on the obligatory of *Istibrā*. According to them, these texts, in general, indicate the non-obligatory of non-pregnant and unmarried adulteress' *Istibrā* (An-Nisa: 24 and 3). On the other hand, those who believe in the obligatory of *Istibrā* refer to hadiths, in some of which the obligation of adulteress' *Istibrā* before marriage is specified. They have also referred to the rule of "It is not permissible for the two unique semens to meet in the same womb" to emphasize the obligatory of *Istibrā*, which means that the Shari'a has forbidden the union of two unique semens in the same womb. Another reason given for the obligatory of adulteress' *Istibrā* is to prevent the intermixing of semens and genealogies (*Mīāh* and *Ansāb*), explaining that the purpose of the religion of Islam is to preserve the five basic goals, namely religion, intellect, soul, wealth and genealogy. Legislation has also been done to maintain these goals. Therefore, Islam has enacted rulings to prevent the intermixing of semen and genealogies. The jurists have also mentioned the wisdom of some of the rulings on not mixing the semen, such as the forbiddance of marrying two men with a woman at the same time, the legislation of *iddah*, and so on. Now, if it is permissible to marry an adulteress without *Istibrā*, this goal of the Shari'a will not be achieved, and it will lead to intermixing the semen and genealogy. So the famous arguments are imperfect because the famous jurists cite the generality and absoluteness of the arguments, which is specified (*Takhsīs*) by the arguments that indicate the obligatory of *Istibrā*.

Although the hadiths on obligatory of *Istibrā* are complete, some have raised the objection that since the famous jurists have abandoned the hadiths on obligatory of *Istibrā*, they should be abandoned because it indicates their weakness.

In response to this problem, it should be said that although the famous jurists' abandonment (*E'erad*) of a correct hadith indicates its weakness, two conditions have been mentioned for it, and if these two conditions are met, the famous jurists' abandonment suggests the

weakness of the hadith: a) What is meant by the famous, is the early scholars (Qodama); That is, if the famous Qodama had abandoned a hadith, this abandonment indicates the weakness of the hadith. B) Their abandonment is due to a reason that they have achieved and we have not achieved. In other words, it is not probable that their abandonment is based on ijtehad or because of the rules of conflict or because of taqiyyah, which these two conditions do not exist in the discussion of the adulteress' Istibrā. Because, first of all, given that Koleini has mentioned the obligatoriness of Istibrā in al-Kafi (Koleini, 1407 AH, vol. 5, p. 356), without referring to the opposing hadith, which is the realization (Kashif) of his fatwa (Shobeiri Zanjani, 1419 AH, vol. 7, p. 2119). Also, Sheikh Mofid in Al-Muqna'ah (Sheikh Mofid, 1413, p. 504) and Sheikh Tusi in Tahzib Al-Ahkam (Sheikh Tusi, 1407, vol. 7, p. 327) have accepted the obligatoriness of Istibrā, so the famous early scholars' (Qodama) abandonment of these hadiths are not very clear. Secondly, this abandonment is not because they had a reason that did not reach us, but their abandonment is based on ijtehad. According to what has been discussed, the author believes that the famous arguments are imperfect, and their abandonment does not indicate the weakness of the hadiths whose contents imply the obligatoriness of Istibrā.

It is also imperative for the Shari'ah to preserve the semen (Miah) and genealogy (Ansab), to the extent that the Prophet Mohammad (PBUH) cursed one who falsely attributes him or herself to another person: "May God curse the one who attributes himself to someone other than his father". Therefore, given the strength of the arguments of those who believe in the obligatoriness of Istibrā, their opinions are preferable, and adulteress' Istibrā is necessary and obligatory.

Compliance with the research ethics: This study complied with all ethical research guidelines.

Funding: The present study results from the author's personal efforts and has not received any financial support.

Authors' contribution: Abdul Samad Aliabadi (corresponding author) was primarily in charge of conducting this research.

Conflict of interest: There is no conflict of interest with any person or organization.

Acknowledgments: The authors express their gratitude for the efforts of all those involved in the respected Quarterly Journal of Women and Family Studies for the excellent and rapid process of reviewing, proper corresponding, and acceptance of the article.

References

Hakim, M. (1996). <i>Mostamsek al'orwah alwostā</i> . Qom: Mo'assese dar-alfasir. (text in Arabic)	Mo'assasah ehyā' āthār al'emām alkho'ei. (text in Arabic)
Kho'ei, A. (1998). <i>Mousoo'ah al'emâm alkho'ei</i> . Qom:	Kolaini, M. (1987). <i>Alkâfi</i> . Tehrân: Dâr-alkotob aleslâmiyyah. (text in Arabic)

- Seykh Tousi, M. (1987 a). *Alkhelâf*. Qom: Eslâmi Pub. (text in Arabic)
- Seykh Tousi, M. (1987 b). *Tahzib*. Tehrân: Dâr-alkotob. (text in Arabic)
- Sheykh Mofid, M. (1993 a). *Almot'ah*. Qom: Kongre jahâni hezâre sheykh mofid. (text in Arabic)
- Sheykh Mofid, M. (1993 b). *Almoqne'ah*. Qom: Kongre jahâni hezâre sheykh mofid. (text in Arabic)
- Shobeiri Zanjani, M. (1999). *Ketâb nekâh*. Qom: Rây-pardâz. (text in Arabic)
- Yazdi, M. (2007). *Al'orwah alwothqâ ma' alta'liqât*. Qom: Madrasah Emâm Ali Pub. (text in Arabic)

تحلیلی فقهی از لزوم اذن زوج در خصوص جراحی‌های زیبایی زوجه

فاطمه فلاح تفتی^{۱*} عاطفه عظیمی وحید^۲

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۱/۳۰

نوع مقاله: پژوهشی اصیل

واژگان کلیدی

اذن زوج؛ عمل‌های جراحی
زیبایی؛ نظام خانواده؛
مصلحت خانواده.

چکیده

فقه نظام خانواده از اقسام فقه کلان است که با نگاه کل نگر به مسائل خانواده نظر دارد و عقد نکاح به عنوان یکی از ارکان مهم این نظام، مانند عقود دیگر برای طرفین تعهداتی را به وجود می‌آورد. یکی از مسائلی که در این حیطه، چالش برانگیز است، مشروعیت اعمال زیبایی بدون اذن زوج است. این مقاله به شیوه توصیفی - تحلیلی درصدد بررسی حدود و ثغور اذن زوج در جراحی زیبایی است و اینکه آیا عقد نکاح سبب می‌شود که زوجه مالکیتی بر جسم خویش نداشته باشد و یا هرگونه تصرفی که زوجه می‌خواهد بر جسم خویش انجام دهد باید از زوج اذن بگیرد؟ یافته‌های این تحقیق که مطالعه‌ای براساس فقه کلان نظام خانواده است، بیانگر آن است که با تأمل در فواید جراحی زیبایی در ترمیم و اصلاح معایب جسمانی و ظاهری و نظرات فقهای معاصر در جواز عمل‌های جراحی که به قصد زیباسازی انجام می‌گیرد، تردیدهای اساسی راجع به مشروعیت جراحی زیبایی را برطرف می‌کند و نمی‌توان در فقه نظام خانواده به لزوم اذن زوج به طور مطلق دست‌یافت؛ بلکه لزوم اذن در فقه نظام خانواده تنها در حیطه مصالح خانوادگی است.

ارجاع به مقاله:

فلاح تفتی، فاطمه، عظیمی وحید، عاطفه. (۱۴۰۲). تحلیلی فقهی از لزوم اذن زوج در خصوص جراحی‌های زیبایی زوجه. *مطالعات زن و خانواده*، ۱۱(۳)، ۱۳۹-۱۱۴. DOI:10.22051/jwfs.2023.42359.2922

f.fallah@atu.ac.ir

^۱. استادیار فقه و حقوق دانشکده الهیات، دانشگاه علامه طباطبائی^(س)، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

^۲. کارشناسی ارشد، دانشکده غیرانتفاعی و غیر دولتی رفاه، تهران، ایران.

۱. مقدمه

در دنیای امروز ظهور تکنولوژی جدید امکانات نوینی را فراروی انسان قرار داده است که از طریق این شیوه‌ها مصادیق متعددی از تصرف در وضعیت فیزیکی برای انسان ایجاد شده است یکی از این تصرفات انجام جراحی‌های زیبایی است. پس از شکل‌گیری نظام خانواده حقوق متقابلی بین زوجین ایجاد می‌شود که نوع تکلیف هر یک از زوجین نقش تعیین‌کننده‌ای در بقا و سرنوشت نظام خانواده دارد. فقه نظام خانواده از اقسام فقه نظام بوده که فقهی کل‌نگر و سیستماتیک است. هر یک از حقوق و تکالیف خانواده مجزا و جدا از طرف دیگر و حتی جامعه نیست و افراد در خانواده به‌عنوان بخشی از یک اجتماع کوچک و جزئی از اجتماع بزرگ‌تر که جامعه و حکومت است، می‌باشند. در این نوع نگاه ابعاد و احکام ناظر به خانواده، در مصالح خانواده به نحو جمعی تعریف می‌شود. زیرا از سویی ریاست از وظایف مرد شمرده می‌شود و از سوی دیگر زوج باید در راستای موازین اخلاقی و شرعی و براساس نظام خانواده‌ای که او نیز جزئی از آن است، امرونی کند.

آنچه که مرسوم است این است که زوجه برای انجام جراحی‌های زیبایی باید از زوج اذن بگیرد، چنانچه در مراکز درمانی نیز عرفاً، برای انجام هرگونه جراحی، زوج باید اذن بدهد و الا هیچ اقدامی انجام نمی‌شود. حال باتوجه به اینکه زمانه حاضر اوج حملات و تزریق شبهه‌افکنی درباره احکام اسلامی به جامعه از سوی مدعیان دفاع از حقوق بشر و حقوق زن است و موضوع ریاست مرد در نظام خانواده و حق اذن وی در جراحی‌های زوجه از مباحث مورد تردید و ایرادگیری از سوی این‌گونه افراد می‌باشد، کج‌فهمی و تفسیر نادرست از آیات و روایات بر وسعت این شبهات می‌افزاید و بیم آن می‌رود که باعث ایجاد خدشه در اعتقادات بانوان و به‌تبع آن سستی و تزلزل در پایه‌های خانواده‌ها شود. بسیاری از مشکلات و مسائل حل نشده جامعه نیز ناشی از مشکلات خانواده بوده و از طرف دیگر در تعالیم اسلام نهاد خانواده همواره مورد توجه اکید، قرار داشته است؛ بنابراین لازم است نسبت به بررسی جامع مسائل و مشکلات مرتبط با این نهاد پایه و مهم اجتماعی، اهتمام ویژه انجام گیرد؛ لذا ضرورت دارد که بحث اذن زوج در انجام عمل‌های زیبایی در فقه نظام خانواده مورد بررسی قرار گیرد تا علاوه بر پاسخ به شبهات، باعث شود که زنان و مردان جامعه از حقوق و تکالیف خود مطلع شوند و این امر در تداوم حیات نظام خانواده نقش مؤثری دارد؛ زیرا آن چیزی که باعث استحکام خانواده می‌شود پابندی زن و شوهر به حقوق و تکالیفشان، بر پایه شئون اخلاقی - فقهی است. این تحقیق که با روش توصیفی تحلیلی و شیوه کتابخانه‌ای به جمع‌آوری اطلاعات پرداخته است، به این سؤالات می‌پردازد، آیا ریاست زوج در خانواده سبب لزوم اذن در عمل‌های زیبایی می‌شود و در صورت لزوم اذن، محدوده آن چیست؟ مبنای فقهی و حقوقی قائلین به چنین اقتداری چیست؟ و اینکه آیا اذن زوج در جراحی زیبایی زوجه در

تعارض با اصل آزادی اراده‌ها است؟ و این اذن زوج در کدام قسمت از ابعاد منظومه نظام خانواده می‌گنجد؟

در پژوهش حاضر پس از بیان پیشینه پژوهش، به مفهوم‌شناسی اذن و فقه نظام خانواده پرداخته شده، سپس نظریات فقها آورده می‌شود و در ادامه محدوده ریاست زوج و نیز اذن وی در فقه نظام خانواده در انجام جراحی‌های زیبایی زوجه مورد بررسی قرار می‌گیرد. این نوشتار آن است که حکم استبراء زانیه بدون شوهر و غیرحامله را روشن کند.

۲. پیشینه پژوهش

درباره پیشینه این تحقیق می‌توان گفت، در پایان‌نامه با عنوان «حدود اختیارات زوجه در تصرف بر جسم خویش در فقه امامیه و حقوق ایران» (۱۳۹۵) که توسط رحمانیان کوشکی و چیت‌سازان در دانشگاه شهید مطهری انجام شده، بیان شده است که اجتناب زوجین در اموری که به نحوی مرتبط با دیگری است نمی‌تواند از حمایت شارع برخوردار باشد و تمکین و استیلا حد اقل مقتضای اطلاق عقد نکاح هستند. همچنین ریاست مرد در خانواده و اهمیت روابط جنسی در رابطه زوجیت، اقتضای این را دارد که اعمال زیباسازی زوجه در صورت آسیب به یکی از دو حیثیت قوامیت مرد و استمتاع وی، با اذن و رضایت زوج انجام گیرد.

روشن نجفی در مطالعه‌ای با عنوان «اختیار هر یک از زوجین در الزام یا منع دیگری از تصرفات غیر ضروری جسمی» (۱۳۹۹) با راهنمایی محمدهادی دارایی در دانشگاه علوم قضایی نتیجه گرفته که زوجین نمی‌توانند پس از ازدواج، یکدیگر را ملزم به انجام تغییراتی در جسم خود کنند و در بحث ممانعت از انجام تصرفات، تنها در صورتی که انجام تصرفات با حقوق جنسی همسر منافات داشته باشد، مورد پذیرش است. یافته‌های پژوهش زهرا مهدوی در پایان‌نامه «اعمال جراحی زیبایی در روابط زوجین از منظر حقوق ایران و فقه امامیه» (۱۳۹۹) با راهنمایی رضیه عبدالصمدی در دانشگاه شهید اشرفی اصفهانی بیانگر این است: از آنجا که تأمین هزینه‌های زندگی مشترک عملاً توسط زوج و وابستگی مالی اعضای خانواده به زوج می‌باشد، از نتایج منطقی آن می‌توان به محدودیت اختیارات زوجه در تصرفات شخصی وی اشاره نمود و وی نیز نتیجه گرفته اگر مخالف تمتعات زوج نباشد، مانعی ندارد.

محمودی نیز در پایان‌نامه «حدود اراده زوجین در جراحی‌های زیبایی در پرتو حقوق قانونی آنان» (۱۴۰۰) با راهنمایی محمد روشن به این نتیجه رسیده که اراده آزاد و مستقل زوج یا زوجه نسبت به انجام یا عدم انجام جراحی زیبایی قابل احترام بوده و بر اصالت تصمیم مستقل زوجین پافشاری می‌شود. با این وجود و بالفاظ این که در عقد ازدواج زن و شوهر دارای حقوق و تکالیف قانونی هستند، اصرار بر اراده آزاد و تصمیم مستقل هرکدام از آن‌ها نسبت به انجام جراحی زیبایی می‌تواند در تراحم با حقوق

قانونی یکدیگر قرار گیرد. در بحث رضایت، به مفهوم الزام زوجین به جراحی‌های زیبایی، مطابق اصولی چون آزادی اراده، برابری و اصل ممنوعیت ابزار قراردادن انسان، اصل بر عدم الزام است.

مقاله‌ای نیز در خصوص «مطالعه فقهی-حقوقی اذن زوج در اعمال جراحی زوجه» تألیف صالحی و باقری مطلق در سال ۱۳۹۶ در مجله فقه و حقوق خانواده (ندای صادق) (شماره ۶۷) نگاشته شده است که در این مقاله اذن زوج در امور پزشکی زوجه، ولایت زوج بر زوجه و هزینه درمان زوجه مورد بررسی قرار گرفته شده است و یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد زمانی که زوجه عاقل و بالغ باشد، نیازی به رضایت زوج نیست؛ اما اگر به دو وظیفه ولایت و ریاست مرد بر زن و نیز تکلیف تمکین زوجه در قبال زوج خدشه‌ای وارد سازد، ممنوع است.

پژوهش حاضر ضمن ارج نهادن به پژوهش‌هایی که در رابطه با این موضوع نوشته شده است مدعی نوآوری‌هایی است؛ اول آنکه در تمام پژوهش‌های مطرح شده نتیجه یکسان گرفته شده و آن بحث عدم اذن در صورت عدم مغایرت با تمتعات جنسی مرد است و این نشان از آن است که به عقد ازدواج به عنوان یک رابطه‌ای توجه شده که هر یک از طرفین به صورت مجزا حقوقی دارند که در صورت تراحم باید چاره‌ای اندیشیده شود؛ در حالیکه اگر ازدواج را یک پیمان مقدس و خانواده را یک نظام منسجم ببینیم، مباحث دیگری قابل طرح است که نگاه کلان‌نگر؛ تنها مصحح آن است دوم: از آنجا که این مقاله صرفاً بحث اذن زوج را مورد مطالعه قرار داده از یک سو دچار آسیب مباحث استطرادی نشده و از سوی دیگر نظرات فقها را به طور کامل احصا و بررسی کرده و از این حیث جامعیت دارد؛ در حالیکه تحقیقات فوق به علت نگاه همه جانبه فاقد این جامعیت و مانعیت است.

۳. مفهوم‌شناسی

شناخت واژگان کلیدی در هر مقاله‌ای سبب عمق‌بخشی به مطالب و جلوگیری از فهم نادرست و برداشت‌های نامناسب از یک واژه یا اصطلاح می‌شود. از این رو لازم است در این نوشتار هم دو واژه اذن و فقه نظام خانواده تبیین شود:

اذن: واژه اذن در اصل به معنای اعلام بوده و در اثر کثرت استعمال در معنای اعلام رضایت و رخصت نیز به کار رفته است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۱۲) و ایذان به معنای اذن دادن و استیذان به معنای اذن گرفتن است (مصطفوی، ۱۳۶۸: ۱۶/۱). در تفاوت اذن و رضایت می‌توان گفت: رضایت، ملائمت نفس با شیء بدون اظهار؛ ولی اذن، اعلام رضایت و عدم مانع است. (طباطبایی، ۱۳۷۸: ۳۹/۱۹) از سخنان برخی استفاده می‌شود که اذن، اعلام رخصت و رضایت پیش از تصرف و عمل، و اجازه، ابراز رضایت پس از عمل است. (غروی اصفهانی (کمپانی)، ۱۴۰۸: ۱۲۴؛ امام خمینی، ۱۳۶۳: ۱۰۴/۲) در حقوق موضوعه تعریف مشخصی از اذن ارائه نشده- است (جعفری لنگرودی، ۱۳۶۸: ۲۷۸). در برخی مواقع اذن در معنای واقعه حقوقی بکار

می‌رود و صرفاً مانع را رفع می‌کند، گاهی نیز در معنای ایقاع که در آن اراده یک نفر دخیل است به کار می‌رود (جعفری لنگرودی، ۱۳۶۳: ۳۷۷). حاصل آنکه با بررسی‌های انجام‌گرفته می‌توان گفت اذن عمل حقوقی از نوع ایقاع است (حسینی‌مراغی، ۱۴۱۷: ۱۸۴/۲؛ امام‌خمینی، ۱۳۶۳: ۲۳۹) که از مأذون رفع مانع از تصرف کرده (زیعلی، بی‌تا: ۲۳/۵) و اذن دهنده رضایت خود را اعلام می‌کند (غروی اصفهانی، ۱۴۰۸: ۱۳۱/۱) و درعین حال قابل رجوع است (حسینی، ۱۴۱۷: ۳۷/۲).

فقه خانواده: فقه در یک تقسیم‌بندی به دو قسم فقه خرد و فقه کلان تقسیم می‌شود؛ فقه خرد یا خصوصی راجع به تعیین تکلیف مکلف به‌عنوان فرد مستقل و فقه کل نگر یا کلان که در آن، فقیه شبکه مسائل فقهی و حقوقی را در کنار ساختارهای معرفتی و فرهنگی در مقیاس جمعی تحلیل می‌کند (نهادی، ۱۳۹۸: ۵۲/۱). براین اساس فقه خانواده به‌عنوان نظامی که بین عناصر آن کنش و واکنش برقرار است و مجموعه‌ای از اهداف معین را دنبال می‌کند و بین این اهداف نیز ارتباط برقرار است (عالم، ۱۳۸۳: ۱۴۹). در دایره فقه کلان قرار می‌گیرد و اراده جمعی در این فقه مطرح است که فعل و رفتار جمعی، شخصیت خانواده را شکل می‌دهد. در فقه کل نگر ارتباط تنظیم‌شده‌ای برای ایجاد برابری در جهت یک هدف معین میان اجزای فقه شکل می‌گیرد که فقیه با کنار هم قراردادن شبکه مسائل فقهی و حقوقی خانواده در کنار ساختارهای عاطفی، فرهنگی و اجتماعی حاکم بر آن، احکام را در مقیاس جمعی تحلیل کرده و در فرایند اجتهاد قرار می‌دهد.

۴. توضیحی راجع به جراحی زیبایی

واژه جراحی پلاستیک یا زیبایی می‌تواند جامع بین انواع جراحی‌های زیبایی و ترمیمی باشد (گربر، چنکوکوشل^۱، ۱۳۹۱: ۵). رشته جراحی پلاستیک بر بازسازی شکل و عملکرد کسانی که بدشکلی‌های مادرزادی و اکتسابی دارند، تمرکز دارد (برانی کاردی، ۱۳۸۹: ۶۶). عمل‌های جراحی زیبایی به دودسته تقسیم می‌شود:

الف. عمل‌های جراحی زیبایی ضروری: که برای درمان و ترمیم انجام می‌شود؛ مثلاً در حوادث طبیعی یا سوانح و صدمات جرحی که بدن شکل ظاهر خود را از دست می‌دهد و فرد حادثه‌دیده جهت ترمیم به جراح زیبایی مراجعه می‌کند (شجاع پوریان، ۱۳۸۹: ۱۶۹). سالانه افراد زیادی که به زخم‌های صعب‌العلاج و تومورهای بدخیم و خوش‌خیم، سوختگی و مانند آن مبتلا هستند، توسط جراحان ترمیمی و پلاستیک درمان می‌شوند.

^۱ Gerber, Diane, Chenkokoschel, Mary

ب. عمل‌های جراحی زیبایی غیرضروری: هدف در این‌گونه جراحی مانند جراحی زیبایی بینی، کاشت ابرو، مژه، سفیدکردن پوست، گذاشتن گونه، ازبین‌بردن چروک صورت و غیره درمان نیست و صرفاً زیبایی است (صالحی و باقری مطلق، ۱۳۹۰: ۱۰۴).

۵. دیدگاه فقها درباره اذن زوج در عمل‌های زیبایی

با پیشرفت علم و دستاوردهای علمی مسائل جدیدی پیش روی فقها قرار می‌گیرد که باید متناسب با شرایط حال موضع شریعت را در قبال آن تعیین نمایند. یکی از این مسائل جدید، جراحی زیبایی است که به شکل امروز آن در دوران پیشین مطرح نبوده است. مسئله‌ای که در اینجا مطرح است اینکه آیا برای انجام این‌گونه عمل‌های زیبایی نیازی به اذن زوج است؛ بنابراین لازم است دیدگاه فقها در خصوص اذن زوج در جراحی‌های زیبایی زوجه مورد بررسی قرار گیرد. با مراجعه به فتاوا و استفتائات مراجع در خصوص سؤال مطرح‌شده (سایت آیت‌الله نوری همدانی، تاریخ مراجعه ۱۳۹۸/۹/۳؛ سایت آیت‌الله تبریزی، تاریخ مراجعه ۱۳۹۸/۹/۳؛ سایت آیت‌الله سیستانی، تاریخ مراجعه ۱۳۹۹/۶/۱۰؛ خویی، ۱۴۱۶: ۳۶۳/۱؛ همان، ۱۰۵/۲) می‌توان دریافت که نفس انجام عمل‌های زیبایی نیازی به اذن از جانب همسر ندارد و تنها مانع بحث خروج از منزل برای انجام این عمل‌هاست که باید اذن همسر باشد. البته برخی مراجع آن را مقید به ضرر نداشتن و به وجود نیامدن اختلاف زناشویی نیز کرده‌اند (سایت آیت‌الله مکارم، تاریخ مراجعه به سایت ۱۳۹۹/۶/۱۰).

۶. بررسی اذن زوج در جراحی زیبایی در فقه نظام خانواده

حال بحث و چالش فقهی این است که آیا برای جراحی زیبایی نیاز به اذن زوج است یا خیر؟ این مسئله با دو بحث فقهی مترتب بر هم ارتباط دارد؛ یک آنکه با بررسی فقهی در خصوص اذن زوج در خروج زوجه از منزل چه نتیجه‌ای حاصل می‌شود و از سوی دیگر حدود اطاعت از زوج به چه میزان است. لازم به ذکر است اصل اولی در باب ولایت و تسلط زوج بر زوجه و به‌طور کلی انسانی بر انسان دیگر، عدم ولایت است که فقها صراحتاً به آن اشاره کرده‌اند و آن را به‌مثابه یک اصل کلی فقهی مورد استناد قرار داده و با عنوان «أصالة عدم ولاية شخص علی غیره» (کاشف‌الغطاء، ۱۴۲۲: ۱۵) تعبیر کرده‌اند. براساس این قاعده، تنها در مواردی که دلیل شرعی معینی بر جواز تصرف و تسلط بر شخصی یا مالی وجود داشته باشد، اعمال ولایت و تصرف ثابت می‌شود و در غیر این موارد، تصرف جایز نیست. حال با در نظر گرفتن این اصل، می‌توان گفت به‌طور کلی در باب اذن خروج زوج سه نظریه مطرح شده است:

الف. حرمت خروج به صورت مطلق: در این نظریه زوجه نمی‌تواند مطلقاً بدون اذن زوج از منزل خارج شود و خروج بدون اذن زوج موجب ناشزه شدن زوجه می‌شود. فقهای متعددی این نظر را داشته‌اند (مفید، ۱۴۱۳: ۳۸؛ حلبی، ۱۴۰۳: ۲۹۴؛ حلی، ۱۳۷۸: ۴۰/۲؛ حکیم، ۱۴۱۰: ۳۰۶/۲) از جمله صاحب ریاض می‌نویسد: «اگر زن بدون اذن شوهر منزل را ترک کند و از اطاعت شوهر خارج شود ناشزه محسوب می‌شود و نفقه‌اش ساقط می‌شود» (طباطبایی، ۱۴۱۲: ۲۵۷/۷).

ب. حرمت خروج در صورت تنافی با حق استمتاع: در این نظریه اذن شوهر فقط در حدود حق او در استمتاع است (شیرازی زنجانی، ۱۳۸۱: ۱۰/۳۶-۳۴؛ تبریزی، ۱۳۷۸: مسئله ۱۴۶۰). مرحوم خوئی بیان می‌کند که اگر خروج با حق استمتاع منافات داشته باشد، حرام است و در غیر این صورت خروج بدون اذن مطلقاً حرام نیست. (خوئی، ۱۴۸۱: ۱۰/۲) زیرا که اقناع و ارضای جنسی جایگاه ویژه‌ای در نظام خانواده دارد و همسران با برطرف ساختن آن آرامشی در جسم و جانشان می‌ریزند که این آرامش اگرچه از ناحیه جنسی حاصل می‌شود؛ اما نشاط و سبک‌بالی ناشی از آن جسم و روانشان را در برمی‌گیرد. باید به این واقعیت اشاره کرد که موفقیت در ارضای نیاز جنسی بهانه‌گیری‌های بی‌دلیل زوجین از هم را کاهش می‌دهد و از بزرگ شدن مسائل حاشیه‌ای زندگی جلوگیری می‌کند و موجب رضایت عمومی در نظام خانواده می‌شود. علاوه بر آن زن و شوهر می‌توانند با انجام وظایف و تکالیف زناشویی در قبال یکدیگر، خود را از فساد و فحشا دور کنند (طباطبایی، ۱۳۷۸: ۴۴/۲).

ج. حرمت خروج با در نظر گرفتن مصالح خانوادگی (نظریه مبتنی بر فقه نظام خانواده): محمد مهدی شمس‌الدین می‌گوید: «باید به این نکته توجه داشت که اذن زوج در خروج از منزل فقط از باب تمکین نیست؛ بلکه تعیین ریاست زوج در منزل است؛ زیرا که او مسئول حفظ حرمت و مصلحت خانواده است و این حق زوج است بر اساس وظیفه‌ای که دارد، رفت‌وآمدهای همسرش را تحت نظر داشته باشد و حتی محدودیت‌هایی را برای او در نظر بگیرد» (شمس‌الدین، ۱۹۹۶: ۹۵). برخی از نویسندگان معاصر حقوق با درک این مطلب بیان می‌کنند زوج برای اینکه بتواند خانواده را حفظ کند، این حق را دارد که معاشرت‌ها و رفت‌وآمدهای زوجه را تحت نظر بگیرد و او را از رفتارهای ناشایستی که سبب از بین رفتن سلامت خانواده می‌شود، بازدارد (کاتوزیان، ۱۳۷۵: ۲۲۹/۱).

با وجود نظرات فوق، مواردی وجود دارد که بین فقها هیچ‌گونه اختلافی نیست؛ از جمله اینکه با نگاهی بر زندگی متشرعین و علمای دین در طول تاریخ مشاهده می‌شود که فقهای شیعه هیچگاه بر وجوب حبس زنان فتوایی صادر نکرده‌اند، همچنین در نظام حقوقی اسلام در صورتی که خروج زوجه از منزل برای انجام عمل‌های زیبایی باعث تضعیف رابطه زوجه و همسرش شود و با حقی از حقوق زوج منافات داشته باشد و مخالف مصالح خانوادگی باشد، این عمل از منظر شرع مطرود است. نیز در تمام موارد ضروری درمانی، اگر زوج بدون هیچ عذر موجهی

مخالفت کند، از موارد سوءاستفاده از حق تلقی شده و حق اذن از وی ساقط می‌شود و زوجه دیگر نیازی به اذن زوج ندارد (مستنبط از اصل ۴۰ قانون اساسی). مثلاً اگر زوجه بنا به دلایلی دچار قطع عضو شود و زوج مانع از جراحی زوجه در مسیر بازگشت به زندگی نرمال و جدید وی شود، خلاف اخلاقیات عمل کرده و حق اذن از وی سلب می‌شود. ماده ۱۱۰۳ قانون مدنی زوج و زوجه را مکلف به حسن معاشرت با یکدیگر کرده است؛ زن و شوهر برای این که بتوانند در نظام خانواده در کنار هم به آرامش برسند، باید با یکدیگر معاشرت و اخلاقی مقبول داشته باشند (رشید رضا، ۱۹۹۰، ۴۵۶). و هر رفتاری که ناشی از سوء اخلاق باشد، از موارد سوء معاشرت است (امامی، ۱۳۹۸: ۱۲۱). جهت بررسی فقهی نظرات فوق باید توجه داشت که این مطالعه بستگی تامی دارد به پاسخ به سؤال دوم که حدود اطاعت زوج است. از این رو، مهم‌ترین مسئله که باید به آن پرداخته شود عنصر قوامیت مرد است که مستند به آیه ۳۴ سوره نساء است؛ زیرا همان‌طور که خواهد آمد بنا بر نظرات مختلف در باب قوامیت که آن را حق (مدرسی، ۱۴۱۹: ۷۴/۲؛ مطهری، ۱۳۸۵: ۱۴۵/۵) یا تکلیف (جوادی‌آملی، ۱۳۹۶: ۳۲۶) یا آمیزه‌ای از حق و تکلیف (کاتوزیان، ۱۳۷۵: ۶۷۶) می‌داند، اطاعت را در ضمن آن تعریف و تبیین می‌کنند و پذیرش هریک از دیدگاه‌ها تأثیر مستقیم در گستره اطاعت از زوج دارد.

۱-۶. نسبت اذن با قوامیت: خانواده یک واحد کوچک اجتماعی است و مانند یک اجتماع بزرگ باید یک رهبر و سرپرست داشته باشد. در فقه نظام خانواده، ریاست (قوامیت) از خصایص زوج دانسته شده است. قوامیت زوج بر زوجه را می‌توان از آیه ۳۴ سوره نساء دریافت که خداوند می‌فرماید: «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِ» در قاموس قرآن از «قوم» به معنای بهترین و کامل‌ترین قیام‌کننده تعبیر شده است (قرشی، ۱۳۷۱: ۵۱/۶). قوم در معنای استقامت و پایداری در انجام امور و تکیه‌گاه، ستون، پایه و اساس نیز به کار می‌رود (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۲۷۰/۳). دو نظر درباره قوامیت زوج در نظام خانواده مطرح است؛ نظر اول اینکه قوامیت زوج در نظام خانواده مطلق و نامحدود است. در نتیجه باید برای هر چیزی هر چند کوچک و غیر منفی با مصالح خانواده، از زوج اذن گرفت و نظر دوم، قوامیت زوج در نظام خانواده محدود به حق او در مصالح خانوادگی است.

۱-۱-۶. قوامیت نامحدود یا مطلق زوج: مرحوم آلوسی در روح المعانی می‌نویسد: «همان گونه که والیان بر رعیت به امر و نهی قیام دارند، در زندگی مشترک، مردان هم بر زنان قیام دارند» (آلوسی، ۱۴۱۵: ۲۳/۵). این زیادتیی که خداوند به آن‌ها داده به خاطر طاقتی است که بر اعمال دشوار دارند و خداوند به خاطر مصالحی برخی را بر بعضی برتری داده است (طباطبایی، ۱۳۷۸: ۳۵۹/۱). که این برتری عبارت است از زیادتیر بودن روح تعقل مردان از زنان که در مسأله ارث هم باعث تفاوت در امر

ارث و در مسائلی نظیر آن می‌شود (طباطبایی، ۱۳۷۸: ۳۴۴/۴)؛ و این حکم قوامیت عمومیت دارد، زیرا علت حکم که مردان‌اند بر زنان برتری دارند پس معلول آن یعنی خود حکم نیز عمومیت دارد.

از دیدگاه علامه طباطبایی مردان بر زنان قوامیت دارند نه نسبت به همسرانشان؛ بلکه مردان، سرپرست امور زنان هستند و اداره امور آنها را در اختیار دارند. از نظر ایشان هیچ دانشمندی از چنین شریعتی جز این توقع ندارد که در مسائل کلی و جهات عمومی و اجتماعی، زمام امور را به کسانی بسپارد که داشتن عقل بیشتر، امتیاز آنان است؛ چون تدبیر امور اجتماعی مانند حکومت و قضا و جنگ نیازمند عقل نیرومندتر است و کسانی را که امتیازشان داشتن عواطف تندوتیزتر و امیال نفسانی بیشتر است از تصدی امور محروم کند و نیز روشن است که مردان به داشتن عقل نیرومندتر و ضعف عواطف، بر زنان برتری دارند و زنان به داشتن عقل کمتر و عواطف بیشتر از مردان شناخته می‌شوند. بنابراین، آیه فوق دارای اطلاقی تام است (طباطبایی، ۱۳۷۸: ۵۴۳/۴). بنابراین، زنان نه در داخل خانه و نه در بیرون نمی‌توانند بر مردان هیچ‌گونه تسلط و ولایتی داشته‌باشند. در نتیجه اذن زوج در جراحی‌های زیبایی درمانی یا فانتزی زوجه، لازم و ضروری و این بر اساس قوامیت مطلق زوج در نظام خانواده است.

۲-۱-۶. نقد و بررسی: علامه طباطبایی در عین اذعان به نیرومندتر بودن قوه تعقل و برتری مردان در این زمینه تأکید می‌کند که «همچنین قوامیت مرد بر زنش به این نیست که سلب آزادی از اراده زن و تصرفاتش در آنچه مالک آن است بکند، و معنای قوامیت مرد این نیست که استقلال زن را در حفظ حقوق فردی و اجتماعی او، و دفاع از منافعش را سلب کند، پس زن هم چنان استقلال و آزادی خود را دارد، هم می‌تواند حقوق فردی و اجتماعی خود را حفظ کند، و هم می‌تواند از آن دفاع کند و هم می‌تواند برای رسیدن به این هدفهایش به مقدماتی که او را به هدفهایش می‌رساند متوسل شود» (طباطبایی، ۱۳۷۸: ۵۴۴/۴). در نتیجه قوامیت در این آیه شریفه به معنای سلطه و تسلط مرد بر زن نیست (اردبیلی، ۱۳۸۱: ۹۱/۱). بنابراین، هر فرد عاقل و رشید می‌تواند به‌تنهایی اقدام به عمل جراحی کند و نیازی به اذن شخص دیگری ندارد (مفید، ۱۴۱۳: ۳۶/۹). این نکته با بررسی دقیق واژه قوام نیز قابل اثبات است. زیرا قوام هم به معنای قیام و اشراف بر مال یا امری، محافظت کردن و رعایت مصالح فرد بیان شده (فیومی، ۱۴۱۴: ۵۳۰/۲) و هم به معنای رسیدگی به امور، پرداخت هزینه و مخارج و رفع نیازهای کسی یا چیزی آمده است (فیروزآبادی، ۱۴۱۵: ۱۰۲۹؛ ابن منظور، ۱۴۱۴: ۴۹۷/۱۲). حال اگر معنای اول از قوام در آیه مدنظر باشد، به معنای آن است که مرد سلطه بر زن داشته و قدرت تصمیم‌گیری در مورد شئون وی را دارد؛ اما اگر معنای دوم از قوام مدنظر باشد، دیگر بحث سلطه و تصمیم‌گیری در شئون مختلف زن مطرح نیست؛ بلکه تنها تکلیف و وظیفه تأمین نیازها در آن دیده می‌شود. وقتی به آیات قرآنی و روایات و سخنان عرب‌زبانان در قرون نخستین نگاه می‌کنیم، می‌بینیم که معنای دوم مدنظر است (مجلسی، ۱۳۵۵: ۵۱/۲۱؛ طوسی، ۱۴۰۷: ۹۰/۷؛ محدث نوری، ۱۴۰۸: ۴۴۷/۱۳). آقای بجنوردی

در این زمینه می‌نویسد: «شما از هر عربی که ذهنیت ندارد معنای این آیه را بپرسید می‌گوید ای یقیمون بامور النساء فی امور انفاقهم و معاشهم مردان به کارهای زنان در امر نفقه و تأمین معاش می‌پردازند. علاوه بر آنکه تعلیل و بما انفقوا من اموالهم که در آیه آمده است این نکته را تأکید می‌کند (مهیزی، ۱۳۸۶: ۲۴۲).

۳-۱-۶. قوامیت محدود زوج در فقه نظام خانواده: این نظریه بیانگر آن است که قوامیت (ریاست) مرد در نظام خانواده نشان از برتری او نیست؛ بلکه وظیفه و مسئولیتی است که در واقع روح قوام بودن مرد را می‌رساند؛ او نمی‌تواند به منظور قدرت‌نمایی از حق خویش سوءاستفاده کند؛ بلکه زمانی می‌تواند از این حق استفاده کند که رفتار زوجه در نظام خانواده بگونه‌ای باشد که موجب مفاسد اخلاقی یا اختلال در زندگی و پرورش فرزندان یا تضییع حق واجب او باشد. در نتیجه ریاست زوج در نظام خانواده محدود به مصالح خانوادگی است. در واقع تشریح حکم بدین منظور بوده که مرد قادر باشد به وظیفه خود در سرپرستی خانواده و مراقبت و صیانت از زن و فرزندان عمل کند. بنابر آنکه هر جمعی نیاز به مدیر دارد، در امور خانواده این مدیریت و مسئولیت را قرآن صریحاً به مردان واگذار کرده است «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ» (سوره نساء، آیه ۳۴) ولی در قرآن کریم هیچ‌گاه ذکر نشده که زن تحت فرمان مرد است؛ بلکه بیان شده مرد وظیفه سرپرستی زن و خانواده را براساس مصلحت بر عهده دارد. (جوادی آملی، ۱۳۹۶: ۳۲۶) بنابر این آیه «الرجال قوامون علی النساء» بیانگر رهبری و سرپرستی واحد و منظم در نظام خانواده است که باید باتوجه به مصالح خانوادگی و مشورت نه با استبداد و سلطه نسبت به زنان انجام شود (مکارم شیرازی، ۱۳۸۲: ۳۷۰/۳). همان‌طور که بیان شد ریاست مرد در نظام خانواده در جهت حفظ مصالح خانواده است. از این رو، مرد می‌تواند زن را از کارهایی که با مصلحت خانواده سازگار نباشد، منع کند و زنان با حفظ این اقتدار می‌توانند به آنان در پایداری خانواده یاری برسانند. شوهران باید ریاست بر خانواده را امتیازی حقوقی و فرصتی برای ارتقای مادی و معنوی خانواده بشمارند. (همان، ۵۱) علاوه بر آیه قوامیت که توضیحش گذشت، مؤید این نظریه آیات متعدد قرآنی دیگری است که ذیلاً دلالت هر یک نیز بررسی می‌شود:

۳-۱-۶-۱. آیه معاشرت به معروف: خداوند در آیه ۱۹ سوره مبارکه نساء یکی از وظایف مومنان را در قبال همسرشان «وعاشروهن بالمعروف» معاشرت به معروف می‌داند. معروف در لغت به معنای هر چیز خیری که نفس به آن شناخت پیدا کند (ابن منظور، ۱۴۱۴: ۲۳۹/۹) و نیز فعل و قول پسندیده و نیکو آمده است (همان، ۲۳۹-۲۳۸) که این خیر آرامش و سکون را در پی دارد (ابن فارس، ۱۴۱۴: ۲۸۱/۶) در معنای اصطلاحی معروف مفسران و فقها نظرات متفاوتی بیان داشته‌اند (طبرسی، ۱۴۱۳: ۳۵/۳؛ قرطبی، ۱۴۰۵: ۵؛ طباطبایی، ۱۳۷۸: ۲۵۶/۴-۲۵۵)، اما نکته مشترک این است که همه بنابر شرایط و احوالات زمانی و مکانی خود به مصادیقی از معروف اشاره کرده‌اند

از این روست که علامه طباطبایی در این خصوص معتقدند معروف به معنای هر عملی است که افکار عمومی آن را عملی شناخته شده بداند و با ذائقه‌های که اهل هر جامعه‌ای از نوع زندگی اجتماعی خود به دست می‌آورد سازگار باشد (طباطبایی، ۱۳۷۸: ۲۵۶/۴-۲۵۵) در روایات نیز مصادیق مختلفی از معروف بیان شده است از جمله مدارا کردن محبت کردن خوش اخلاقی کردن با همسر، پیراستن ظاهر (مجلسی، ۱۳۵۵: ۲۳۶/۷۸)، سازگاری با همسر و معاشرت نیکو با او (عاملی، ۱۴۱۴: ۱۷۱/۲۰) که برای تعیین مفهوم معروف باید به عرف مراجعه کرد. چه بسا معاشرتی با یک نفر با توجه به موقعیت شخصی، خانوادگی و اجتماعی او حسن معاشرت یا معاشرت به معروف باشد ولی همین معاشرت در مورد شخص دیگر با وضعیت متفاوت به دیده عرف سوء معاشرت به شمار رود (حکمت‌نیا و همکاران، ۱۳۸۸: ۷۲/۲).

نکته دیگر اینکه معروف در این آیه هم یک اصل فقهی است به گونه‌ای که آیه در صدد تشریح یک حکم کلی الزامی و یک ضابطه عام است تا بتوان ملاکی برای حقوق و تکالیف زوجین به دست دهد (همان، ۷۵) و هم یک اصل اخلاقی تا بیان کند توجه هر چند دقیق به حقوق و تکالیف اعضای خانواده بدون رعایت جنبه‌های اخلاقی، نمی‌تواند سعادت خانواده را تأمین و تضمین کند. حکم فقهی توأم با اخلاقی که می‌توان از آیه برداشت کرد توجه و تأکید به اغماض و گذشت در امور (احمدیه، ۱۳۷۹: ۶۸)، عدم سوء استفاده زوج از حق قوامیت خود، و نیز انتخاب بهترین و مناسب‌ترین روش برای عمل خود زیرا انتخاب روش‌های تحقیرآمیز، اکتفا به حداقل، تأخیر در عمل به تکلیف و ... با اصل معروف ناسازگار است (حکمت‌نیا و همکاران، ۱۳۸۸: ۷۶/۲). بنابراین، معاشرت به معروف که در آیه ۱۹ به آن امر شده و دلالت بر وجوب دارد بیانگر آن است که مرد باید از هرگونه عملی که این معاشرت نیکو را خدشه‌دار می‌سازد خودداری کند. پرواضح است که این میسر نیست مگر آنکه مصالح جمعی و خانواده مدنظر باشد و نه تک‌تک اعضا خانواده.

۲-۳-۱-۶. **آیه ولهن مثل الذی علیهن بالمعروف:** خداوند با آیه وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ در آیه ۲۲۸ سوره مبارکه بقره، بیان می‌کند که وظایف و اختیارات زن و شوهر به صورت متقابل است و تماثل حقوق که در این بخش از آیه آمده است، در اصل حق است؛ نه تساوی یا تجانس در حقوق، زیرا از کلمه «مثل» بیش از اثبات اصل حقوق بر نمی‌آید (جوادی‌آملی، ۱۳۹۷: ۲۶۱/۱۱). به عبارت دیگر، آنجا که زنان ذی‌حق‌اند، مردان مکلف‌اند و آنجا که مردان ذی‌حق‌اند، زنان مکلف‌اند و این نسبت و تقابل و برابری، امری معروف نزد سرشت و فطرت و وجدان سالم و ذهن و فکر انسان-هاست (مهیدی مهریزی، ۱۳۸۸: ۱۱). براساس این آیه نیز مردان نمی‌توانند زنان را از کاری که منافاتی با مصالح زندگی جمعی و خانوادگی آنان ندارد منع کنند. چراکه هیچ فطرت و وجدان سالمی نمی‌پذیرد که شخصی خودخواهانه و بی‌دلیل، شخص دیگری را دربند و مطیع خود بداند.

۷. بحث و تطبیق بر مسئله

حال عمل‌های زیبایی زوجه یا به قصد درمان صورت می‌گیرد یا صرفاً به قصد زیبایی که البته عمل‌های دسته اول قطعاً تأثیر بسزایی در زیبایی فرد نیز می‌گذارد. این دسته از عمل‌ها که به قصد معالجه و درمان صورت می‌گیرد بدون شک از موارد اتفاقی بین فقهاست که نیازی به اذن زوج ندارد؛ زیرا جزء واجبات عقلی است و مانند انجام واجبات شرعی مثل حج نیازی به اذن زوج ندارد. (نجفی، ۱۴۰۴: ۳۱۳/۳۱؛ سیستانی، ۱۴۱۶: ۱۰۴/۳، گلپایگانی، ۱۳۹۳: ۲۱۵/۳) و نیز براساس اصل ۴۰ ق.ا. اگر مرد اجازه انجام این‌گونه عمل‌ها را ندهد، مصداق سوءاستفاده از حق خواهد بود. ضمن آنکه گاهی بیماری جسمی ممکن است منجر به بیماری روانی گردد و پریشانی روحی نیز می‌تواند سبب انزوا و بروز عوارض جسمی در کالبد انسان شود. گاهی زوجه از عیبی رنج می‌برد و برای سلامت جسمانی و کارکرد جسم و اصلاح نقص مانند عیوب ایجاد شده در نتیجه آتش‌سوزی به انجام جراحی زیبایی می‌پردازد (الحسینی، ۲۰۰۸م، ۴۲-۴۳). بنابراین، زوج نمی‌تواند زوجه را از جراحی‌های زیبایی که جنبه درمانی دارد منع کند.

یکی از اشکالاتی که ممکن است به نتیجه مذکور درباره عدم نیاز به اذن زوج گرفته شود، بند ج ماده ۱۵۸ قانون مجازات اسلامی است که بیان می‌کند: «هر نوع عمل جراحی یا طبی مشروع باید با رضایت شخص یا اولیاء یا سرپرستان و نماینده قانونی وی و رعایت موازین فنی و علمی و نظامات دولتی انجام شود و در موارد فوری اخذ رضایت ضروری نیست» و برخی به استناد این بند از ماده ۱۵۸ اذن همسر را لازم می‌دانند ولی باید گفت اولاً اولیاء از فقه و قانون کاملاً مشخص هستند و همسر جزء اولیا نیست و نیز صرفاً برای شخص صغیر، مجنون و سفیه ولایت اعمال می‌شود (ماده ۱۱۹۴ قانون مدنی) ثانیاً فردی که عاقل و رشید است می‌تواند به تنهایی اقدام به عمل جراحی کند و نیازی به اذن ولی خاص ندارد (ماده ۱۱۹۳ قانون مدنی؛ مفید، ۱۴۱۳: ۳۶/۹؛ نجفی، ۱۴۰۴: ۴۹/۴۳-۵۰). ثالثاً همان‌طور که قبلاً گفته شد هرگاه شک در تحت ولایت بودن است، اصل عدم ولایت، حاکم است و رابعاً در فرضی که بیمار محجور یا هوشیار نباشد یا این که ولی خاص نداشته باشد یا ولی او شناخته نشود یا این که در دسترس نباشد، اذن ولی عام لازم است؛ در اینجا ولی او مقام رهبری است و رئیس قوه قضائیه با استیذان از مقام رهبری و در صورت موافقت ایشان اختیار آن را به دادستان‌های مربوط تفویض می‌کند (ماده ۳۵۶ قانون مجازات اسلامی).

در نتیجه زوج در شمار ولی خاص و عام نیست و زن بودن هیچ‌گاه از اسباب حجر به شمار نیامده و زوج نمی‌تواند حق مالی و غیرمالی زوجه را سلب کند و زوجه در چهارچوب شرع و قانون می‌تواند بر جان و مال خویش ولایت داشته باشد؛ لذا هنگامی که زن عقل کامل و رأی استوار داشته باشد، در ازدواج و معاملات از قبیل بیع، شراء، تملیک، هبه، قرض، صدقه و سایر تصرفات خود اولویت دارد (مفید، ۱۴۱۳: ۳۶/۹ و مطابق ماده ۱۰۴۳ قانون مدنی). از جمله

آنکه ولایت کامل بر جسم خویش دارد و از این جهت شبهه‌ای وجود ندارد. اما در مورد عمل‌های زیبایی دسته دوم مقدمتاً باید گفت ابعاد و جلوه‌های ارتقا مادی و معنوی افراد مختلف است و هر یک از آنها بر دیگری تأثیر می‌گذارد. حال انجام برخی عمل‌های زیبایی عوارض خاصی ندارد و زیبایی زوجه را تأمین می‌کند با این توضیح که امروزه مفهوم درمان و بازیافتن توانایی‌های انسان از مقوله جسم فراتر رفته و روان انسان را نیز شامل می‌شود. از این رو، به نظر نمی‌رسد اعمال جراحی زیبایی که به منظور حفظ تعادل روحی و بهبود روانی فرد انجام می‌گیرد که گاه نوعی درمان تلقی می‌شود، خلاف شرع باشد (اردبیلی، ۱۳۸۱: ۱۹۱).

زمانی که خصوصیات فیزیکی زوجه مطابق هنجارها نباشد ممکن است دچار عسر و حرج شود و جراحی زیبایی را برای اصلاح و بهبود شکل ظاهری عضو به‌عنوان راه‌حل نهایی در نظر گیرد. شکی نیست که تحمل عیوب مادرزادی یا عارضی باعث ایجاد ضرر روانی در بیمار می‌شود که این از نظر علمی ثابت شده است؛ (شنقیطی، ۱۴۱۵: ۹۷) بنابراین اگر عیبی در ظاهر فرد وجود داشته باشد که او را در محل سخره و استهزاء عموم قرار دهد و موجب اضطراب عصبی و روحی شده و زندگی را بر وی دشوار و سخت کند و چه بسا برای رهایی از آن به خودکشی دست بزند؛ در چنین مواردی جراحی زیبایی به جراحی برای معالجه ارتقاء می‌یابد و وسیله‌ای برای حفظ سلامتی روحی بیمار است (شجاع پوریان، ۱۳۷۳: ۱۷۶). پژوهش‌های روان‌شناسی در حیطه جراحی زیبایی نشان می‌دهد که این قسم از جراحی نقش تعیین‌کننده‌ای در رفع آلام روحی و بهبود سلامت روان دارد، در واقع نباید عنوان هوس مطلق به کسی که به جراحی زیبایی روی می‌آورد، نگریست؛ یک فرد به ندرت به طور سرسری یا بدون ضرورت واقعی روانی به جراحی زیبایی روی می‌آورد (دانتس، ۲۰۱۱: ۵)، اما گاهی هرچند زوجه هدفش از انجام جراحی دستیابی به زیبایی است؛ ولی این جراحی‌ها از زیان و عوارضی که از آن ناشی می‌شود خالی نیست؛ مثلاً در عمل بزرگ کردن سینه‌ها با تزریق موادی چون سلیکون یا هورمون‌های جنسی و... احتمال بروز خطرات زیادی وجود دارد، در حالی که درصد موفقیت چندان چشمگیر نیست (الشنقیطی، ۱۴۱۵: ۱۹۳-۱۹۶).

از آنجایی که بنابر نظر پذیرفته شده، قوامیت زوج در حدود مصلحت‌اندیشی خانواده و نگهداری نظام خانواده است، برای تشخیص منافات داشتن این امر با مصالح خانواده معیار ثابتی وجود ندارد و نمی‌توان چارچوب معینی را بیان کرد. می‌توان گفت معیارها، نسبت به همه عرف‌ها و اشخاص یکسان نیست و اخلاق عمومی و وضع خاص هر خانواده در این داوری موثر است. و در نهایت مرجع تشخیص مصالح خانواده دادگاه است؛ دادگاه نیز باید با توجه به اخلاق حسنه، عادات و رسوم جامعه و ویژگی‌های فردی و اجتماعی زوجین، تشخیص می‌دهد که آیا اینگونه عمل‌ها با مصالح خانواده مخالفت دارد؟ (اقتباس از کاتوزیان، ۱۳۷۵: ۲۳۳/۱). در نتیجه اگر با مصالح خانواده در تضاد باشد، زوج می‌تواند اذن به انجام اینگونه جراحی‌ها را به زوجه ندهد و او را از انجام اینگونه جراحی‌ها منع کند و عوامل روانی که زوجه

بر طبق آن اقدام به عمل جراحی می‌کند، کافی به نظر نمی‌رسد. (الشنقیطی، ۱۴۱۵: ۱۹۷) زیرا اغلب این جراحی‌ها به جهت پیروی از هوای نفس و از روی چشم‌وهمچشمی انجام می‌شود و در نتیجه باعث ایجاد شخصیت و اعتماد به نفس در اشخاص نمی‌شود؛ بنابراین آنچه که مهم است در حیطه مصالح خانواده و نظام خانواده است؛ و اطاعت زن از شوهر در همین حیطه باعث استحکام پایه‌های زندگی می‌شود و فرمان «وعاشروهن بالمعروف» در قرآن هم این نکته را تأیید می‌کند.

نکته دیگر که در راستای حفظ کیان خانواده و مصالح آن است، اینکه چه بسا مرد این‌گونه عمل‌ها را نپسندد و حتی با تغییر ظاهری همسرش مخالف باشد؛ تغییری که ممکن است عوارضی هم برای زوجه داشته باشد که زن موظف است برای حفظ خانواده و ایجاد جاذبه برای همسر از این امور دوری گزیند (نجفی، ۱۴۰۴: ۳۰۶/۳۱) و به‌طور کلی زوجین نمی‌توانند پس از ازدواج یکدیگر را ملزم به انجام تغییراتی در جسم خود کنند و حتی اگر زوج خلاف مصلحت دستور به عمل زیبایی دهد قطعاً از مصادیق ترمد زوجه و ناشزه بودن وی تلقی نمی‌شود؛ زیرا مسلم است که زوج و زوجه در هنگام عقد نکاح یکدیگر را با چهره و ظاهری که حین عقد دارند برای رابطه زناشویی انتخاب کرده‌اند؛ چنانچه با انجام جراحی‌های زیبایی تغییر قابل توجهی در ظاهر زوجه رخ دهد که با میل و رغبت زوج ناسازگار باشد، عملاً از مصادیق خسارت معنوی به شمار می‌رود و منافی حق استمتاع است؛ باید توجه داشت یکی از مواردی که موجب پایداری و استحکام نهاد خانواده می‌شود ارضای غریزه جنسی است نه رابطه زناشویی. به عبارت دیگر تحقق ارضای جنسی تنها در ارتباط با برقراری روابط جسمی نیست، بلکه احتیاج به آمادگی جسمی و روحی دارد (رضایی و سید نژاد، ۱۳۹۵: ۱۰۵/۱).

بنابراین، جراحی زیبایی زوجه در نظام خانواده اگر جنبه درمانی داشته باشد نیازی به اذن زوج ندارد و نیز اگر صرفاً به قصد زیبایی بیشتر باشد با توجه به اینکه این عمل‌ها فی نفسه اشکالی ندارد، در صورتی که منافاتی با مصالح خانوادگی نداشته باشد اذن زوج برای انجام این‌گونه عمل‌ها و بالتبع خروج از منزل برای جراحی زیبایی لازم نیست. مطهری با درک این واقعیت می‌گوید که مرد باید در راستای مصلحت خانوادگی مانع خروج زن از منزل باشد نه بیشتر و زن هم باید در راستای این مصلحت برای خروج از منزل به منظور انجام جراحی‌های زیبایی، تشویق به نوعی همدلی و هماهنگی در نظام خانواده باشد که سنگ نخست هر خانواده موفق و سالم است. هماهنگی در نظام خانواده می‌تواند تعادل روحی و روانی را برای کلیه اعضا به ارمغان آورد. اهداف تعاون و هماهنگی وقتی در نظام خانواده بوجود می‌آید که یک شخصیت واحد، در نظام خانواده حاکم شود. نتیجه چنین راه کاری استحکام و یکی شدن زوجین از طریق هم‌سوسدن مودت تکوینی بنیان خانواده با مودت تشریحی است که چنین حکیمانه در قالب قومیت و قاننیت است (دادمرزی، ۱۳۹۳: ۲۴۳). زیرا که ازدواج زن و مرد، سبب رسیدن به آرامش و سکونت، بقای نسل، رفع نیازهای

جنسی و تعاون در امور زندگی مشترک است. زن و مرد در تمام جنبه‌های زندگی باید پشتیبان و حامی یکدیگر باشند تا به آرامش درونی دست یابند در یک معنا با تشکیل خانواده، زن و مرد باید با یکدیگر همراه و هم‌دل شوند تا کانون خانواده به کانون مهر و محبت تبدیل شود و این از خصوصیات نظام‌وار بودن خانواده است (رضایی، سید نژاد، ۱۳۹۵: ۶۲/۱).

در انتهای بحث لازم است اشاره شود اگر زوجه ضمن عقد نکاح، شرط کند که اختیار تام در عمل‌های زیبایی دارد؛ به نظر می‌رسد با توجه به آنچه گفته شد مبنی بر در نظر گرفتن مصالح خانوادگی، چنین شروطی جزء شروط مجهول است که درباره صحت این شروط بین فقها اختلاف نظر است. برخی این شروط را صحیح (طباطبایی یزدی، ۱۴۲۱: ۱۱۶/۲؛ آخوند خراسانی، ۱۴۰۶: ۴۲۴/۱) و برخی باطل (خویی، بی تا: ۳۴۹/۷؛ بجنوردی، ۱۴۱۹: ۲۷۹/۳) و عده‌ای نیز باطل و مبطل عقد (انصاری، ۱۴۱۵: ۵۱/۶؛ نائینی، ۱۳۷۳: ۱۲۰/۲) می‌دانند (البته بحث مبسوط در این باره خارج از موضوع این مقاله است و موضوع جداگانه‌ای را می‌طلبد)؛ اما در قانون مدنی در بیان حکم شرط مجهول، تنها به اعلام بطلان شرط مجهولی که موجب جهل به عوضین باشد، اکتفا کرده و در مورد شرط مجهولی که موجب جهل به عوضین نباشد حکم صریحی ندارد. اما به نظر می‌رسد حکم شرط مجهول مندرج در عقود مسامحی و عقود مغابنی از هم قابل تفکیک است. با توجه به آنکه در عقود مسامحی، علم تفصیلی به عوضین، شرط صحت عقد نیست، از نظر فقهای امامیه، درج شرط مجهول در ضمن عقود مسامحی صحیح است و به صحت عقد، خللی وارد نمی‌سازد. قانون مدنی نیز از این نظر تبعیت کرده است. در مورد شرط مجهول مندرج در عقود مغابنی همان‌طور که گفته شد، بین فقها اختلاف رأی دیده می‌شود؛ زیرا در اینگونه عقود، علم تفصیلی به عوضین، شرط صحت عقد است و هر شرطی که مانع حصول این علم شود، باطل و مبطل عقد خواهد بود. در این مورد قانون‌گذار ایران از نظر فقهای تبعیت کرده که شرط مجهول مندرج در عقود مغابنی را همواره موجب جهل به عوضین دانسته و باطل و مبطل عقد می‌دانند (فرحزادی و ابراهیمی، ۱۳۹۲) در هر صورت یکی از مهم‌ترین مصادیق عقد مسامحه‌ای، عقد نکاح یا ازدواج است. در عقد نکاح هیچ یک از طرفین، علی‌الاصول، قصد چیرگی مالی بر یکدیگر ندارند و قاعدتاً نفع اقتصادی مبنای این عقد نیست؛ در نتیجه قرارداد این شرط مانع صحت نکاح نیست.

۸. نتیجه‌گیری

در مورد لزوم اذن زوج در جراحی‌های زیبایی قانون مشخصی وجود ندارد و زوجه عاقل و بالغ، بر جسم خویش مسلط است و می‌تواند هرگونه تصرفی بر جسم خویش انجام دهد. از منظر فقهی نیز فقها نفس انجام جراحی زیبایی را جایز دانسته‌اند. در فقه نظام خانواده اذن زوج در جراحی‌های زیبایی به طور مطلق پذیرفته نیست؛ بلکه محدوده اذن و قوامیت زوج در چهارچوب مصالح خانوادگی و حفظ

کیان خانواده تعریف می‌شود و دامنه آزادی زنان در نظام خانواده تا جایی است که با این حق که در واقع حق تمامی اعضای خانواده است، در تعارض نباشد. این امر موجب استحکام و استواری کانون خانواده می‌شود. در جایی که جراحی زیبایی جنبه درمان داشته باشد، اگر زوج بدون هیچ دلیل موجهی مخالفت کند، خلاف شرع و اخلاق در نظام خانواده عمل کرده و جزء موارد سوءاستفاده از حق تلقی شده و حق اذن از وی ساقط می‌شود. باید توجه داشت قوامیت (ریاست) زوج در نظام خانواده به معنای سلطه و تسلط بر زن نیست؛ بلکه سرپرستی نیکو از زنان و حمایت شایسته از آنان در نظام خانواده است. لازم به ذکر است که زن و شوهر در تمام جنبه‌های زندگی باید حامی و پشتیبان یکدیگر باشند و اذن گرفتن از زوج برای انجام جراحی‌های زیبایی، برای ایجاد وحدت و همکاری در نظام خانواده است؛ زیرا که تعامل همسران با یکدیگر در تحقق مودت، رحمت و در نتیجه، موفقیت زندگی نقش به‌سزایی دارد؛ البته امروزه برخی از زنان جامعه ما با الگوگیری از بازیگران هالیوودی به انجام جراحی‌های زیبایی روی می‌آورند و شبکه‌های ماهواره‌ای هم می‌کوشند در قالب برنامه‌ها و آگهی‌ها، ارزش‌های یک زن را فقط در نمایش زیبایی ظاهر و تجمل‌پرستی و بی‌مبالاتی اخلاقی و غیره به نمایش بگذارند؛ در نتیجه ارزش‌هایی مغایر با ارزش‌های دینی و اسلامی در جامعه حاکم می‌شود که باعث فروپاشی و تزلزل نظام خانواده می‌شود و از هم‌گسیختگی بنیان خانواده، نابودی جامعه را هم در پی خواهد داشت؛ بنابراین باید به این نکته توجه داشت که نظام خانواده مهم‌ترین کانون برای تربیت فرزندان است و ثمره تربیت صحیح فرزندان، منحصر در اصلاح جنبه فردی نیست بلکه جامعه را هم متحول می‌کند و تحول جامعه منوط به تحول افراد آن جامعه است. لذا پیشنهاد می‌شود که در زمینه ترویج فرهنگ دینی، ارزش‌های اخلاقی و حل کلیه مسائل و مشکلات مرتبط با این نهاد پایه و مهم اجتماعی، اهتمام ویژه از سوی پژوهشگران، محققان و رسانه‌های داخلی صورت گیرد، این امر موجب تداوم حیات نظام خانواده می‌شود؛ زیرا پایه و اساس خانواده سالم و معتدل و رسیدن به هدف‌های والای ازدواج به‌ویژه تربیت فرزند صالح بر پایه حل مسائل این نهاد، بر پایه صفات خداگونه است.

ملاحظات اخلاقی

رعایت اخلاق پژوهش: این مطالعه تحت موازین اخلاقی انجام شده است.

حمایت مالی: مطالعه حاضر توسط سازمان یا فردی حمایت مالی نشده است.

سهام نویسندگان: در این مقاله نویسنده مسئول فاطمه فلاح تفتی و نویسنده دوم عاطفه عظیمی وحید مسئولیت پژوهش، نگارش و ویرایش مقاله را به عهده داشتند.

تضاد منافع: این پژوهش به طور مستقیم یا غیرمستقیم با منافع شخص یا سازمانی تعارض ندارد.

تشکر و قدردانی: از همه شرکت‌کنندگانی که در نگارش مقاله حاضر یاری رساندند، قدردانی

می‌شود.

منابع

- ابن منظور، محمدبن مکرم. (۱۴۱۴). لسان العرب. بیروت، دارالفکر للطباعة والنشر.
- ابن فارس، احمد بن فارس. (۱۴۰۴). مقاییس اللغة، قم، مکتب الاعلام الاسلامی.
- احمدیه، مریم. (۱۳۷۹) «عرف، معرفت، مساوات»، کتاب زنان، ۹، ۶۸-۸۴. DOI. dor .20.1001.1.20082827.1390.13.52.6.7 [لینک]
- آلوسی، شهاب الدین محمود. (۱۴۱۵). روح المعانی فی تفسیر القرآن. بیروت، دارالکتب العلمیه.
- امامی، سیدحسن. (۱۳۹۸). حقوق خانواده. تهران، اسلامیه.
- اصفهان، سیدابوالحسن. (۱۳۹۳). وسیله النجاه. قم، چاپخانه مهر.
- انصاری، مرتضی. (۱۴۱۵). کتاب المکاسب. قم، کنگره جهانی بزرگداشت شیخ انصاری.
- برانی کاردی، چالز. (۱۳۸۹). اصول جراحی شوارتز، ترجمه: آزار سیف و همکاران، تهران، انتشارات ارجمند.
- تبریزی، جوادبن علی. (۱۳۷۸). استفتانات جدید، مسنله ۱۴۶۰، قم، مرکز اطلاعات و مدارک اسلامی.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر. (۱۳۶۳). ترمینولوژی حقوق. تهران، بنیاد راستا.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر. (۱۳۶۸). حقوق اموال. تهران، گنج دانش.
- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۹۶). زن در آئینه جلال و جمال. قم، انتشارات اسراء.
- _____ (۱۳۹۷). تفسیر تسنیم. قم، انتشارات اسراء.
- حر عاملی، محمد بن حسن. (۱۴۰۹). وسائل الشیعه، قم، موسسه آل البيت (ع).
- الحسینی، محمد. (۲۰۰۸م). عملیات التجمیل الجراحیه و مشروعیتها الجزائیه بین الشریعه و القانون، بیروت، مرکز ابن ادریس حلی للدراسات الفقهیه.
- حسینی مراغی، سیدمیرعبدافتاح بن علی. (۱۴۱۷). العناوین الفقهیه. قم، دفتر انتشارات اسلامی.
- حلبی، ابوالصلاح. (۱۴۰۳). الکافی فی الفقه. اصفهان، مکتبه امیرالمومنین.
- الحلی، حسن بن یوسف. (۱۳۷۸). تحریر الاحکام الشریعه علی المذهب الامامیه. قم، موسسه آل البيت.
- حکمت نیا، محمود و همکاران. (۱۳۸۸). فلسفه حقوق خانواده. تهران، مرکز روابط عمومی شورای فرهنگی و اجتماعی زنان.
- حکیم، محسن. (۱۴۱۰). منهاج الصالحین. بیروت، دارالتعاریف للمطبوعات.
- خراسانی، محمدکاظم. (۱۴۰۶). حاشیه المکاسب. تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- خضری، جعفر. (۱۴۲۲). کشف الغطاء عن مبهات الشریعه الغراء، قم، دفتر تبلیغات اسلامی.
- دادمز، سیدمهدی. (۱۳۹۳). ریاست خانواده در روابط زوجین. تهران، نشر میزان.
- راغب اصفهان، حسین بن محمد. (۱۴۱۲). المفردات فی غریب القرآن. بیروت، دارالشامیه.
- رشید رضا، محمد. (۱۹۹۰). تفسیر المنار. بیروت، دارالکتب العلم.
- رضایی، احمد، سید نژاد، سید رضی. (۱۳۹۵). سبک زندگی اسلامی، تهران، نشر انقلاب.
- زیعلی، عثمان بن علی، (بی تا)، تبیین الحقائق، بیروت، دار المعرفه.
- سیستانی، سیدعلی. (۱۴۱۶). منهاج الصالحین. قم، مکتبه آیه العظمی السید علی الحسینی السیستانی.
- شبییری زنجانی، موسوی. (۱۳۸۱). کتاب النکاح. تهران، موسسه پژوهشی رأی پرداز.
- شجاع پوریان، سیاوش. (۱۳۷۳). مسئولیت مدنی ناشی از خطای پزشکی، تهران، انتشارات فردوسی.
- شجاع پوریان، سیاوش. (۱۳۸۹). مسئولیت قراردادی پزشک در برابر بیمار، تهران، انتشارات فردوسی.
- شقیطی، محمدبن محمد المختار. (۱۴۱۵). احکام الجراحی الطبیعه، جده، مکتبه الصحابه.
- شمس الدین، محمدمهدی. (۱۹۹۶). مسائل حرجه فی فقه المراه. بیروت، موسسه الدولیه للدراسات والنشر.

- صالحی، حمیدرضا. (۱۳۹۰). جراحی‌های زیبایی؛ ضرورت یا زیادت؟ قولی در ماهیت تعهدات جراحان زیبایی. فصل نامه حقوق پزشکی، ۵(۱۸)، ۹۷-۱۱۶. [لینک]
- طباطبایی، سیدمحمدحسین. (۱۳۷۸). ترجمه ی المیزان. قم، جامعه مدرسین.
- طباطبایی، سیدعلی. (۱۴۱۲). ریاض المسائل فی بیان احکام الشرع بالدلائل. تهران، دارالهدی.
- طباطبایی یزدی، سیدمحمدکاظم. (۱۴۲۱). حاشیه مکاسب. قم، موسسه اسماعیلیان.
- طبرسی، ابی علی فضل بن حسن. (۱۴۰۸). مجمع البیان فی تفسیر قرآن، بیروت، دارالمعرفه.
- طوسی، ابو جعفرمحمد بن حسن. (۱۴۰۸). التهذیب الاحکام. تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- عالم، عبدالرحمن. (۱۳۸۳). بنیادهای علم سیاست. تهران، نشر نی.
- غروی اصفهانی (کمپانی)، محمدحسین. (۱۴۰۸). حاشیه مکاسب. قم، دارالذخائر.
- فرحزادی، علی اکبر؛ ابراهیمی، آرش. (۱۳۹۲). شرط مجهول. مجله حقوقی دادگستری، ۷۷ (۸۱)، ۹۳-۱۰۹، DOI:10.22106/JLJ.2013.10972 [لینک]
- فیروزآبادی، محمدبن یعقوب. (۱۴۱۵). قاموس المحيط، بیروت، دارالجلل.
- فیومی، احمدبن محمد. (۱۴۱۴). مصباح المنیر، بیروت، مکتب العلمیه.
- قرشی، سید علی اکبر. (۱۳۷۱). تفسیر احسن الحدیث، تهران، بنیاد بعثت.
- قرطبی، ابو عبدالله. (۱۴۰۵). الجامع الاحکام القرآن. بیروت، داراحیاء التراث العربی.
- کاتوزیان، ناصر. (۱۳۷۵). حقوق مدنی (خانواده). تهران، چاپخانه بهمن.
- گلپایگانی، محمدرضا. (۱۴۱۳). القضاء، قم، دارالقرآن کریم.
- گربر، دایان، چنکوکوشل، مری. (۱۳۹۱). جراحی پلاستیک پرشش و پاسخ ها، ترجمه؛ محمود رزاقی، تهران، انتشارات محمود رزاقی.
- مجلسی، محمدباقر. (۱۳۵۵). بحارالانوار الجامعه لدراخبار الائمه الاطهار (ع). تهران، دارالکتب الاسلامیه
- مدرسی، سیدمحمدتقی. (۱۴۱۹). من هدی القرآن. تهران، دارمحبی الحسین
- مصطفوی، حسن. (۱۳۶۸). التحقیق، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- مظهری، مرتضی. (۱۳۵۸). مسئله حجاب. قم، جامعه مدرسین.
- _____ . (۱۳۸۵). یادداشت های استاد. تهران، انتشارات صدرا.
- مفید، محمدبن محمد. (۱۴۱۳). المقتعه. قم، کنگره شیخ مفید.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۴۱۱). القواعدالفقهیه، قم، مدرسه امام امیرالمومنین.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۸۲). تفسیر نمونه. تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۴۲۵). انوارالفقاهه - کتاب النکاح، قم، انتشارات مدرسه الامام علی بن ابیطالب (ع).
- موسوی اردبیلی، سیدعبدالکریم. (۱۳۸۱). فقه القضاء، تهران، دانشگاه مفید.
- محدث نوری، میرزا حسین. (۱۴۰۸). مستدرک الوسائل. بیروت، موسسه آل البيت.
- موسوی خمینی (ره)، روح الله. (۱۳۶۳). کتاب البیع. تهران، اسماعیلیان.
- موسوی خویی، سیدابوالقاسم. (۱۴۸۱). موسوعه الامام الخوئی. قم، موسسه احیاء آثار الامام الخوئی.
- _____ . (۱۴۱۶). صراط النجاه (المحشى خویی)، قم، مکتب نشر منتخب.
- _____ . (بی تا). مصباح الفقاهه. قم، مدینه العلم.
- مهریزی، مهدی. (۱۳۸۶). شخصیت و حقوق زن در اسلام. تهران، انتشارات علمی و فرهنگی
- مهریزی، مهدی. (۱۳۸۸). تحلیل تفسیری و فقهی آیه «ولهن مثل الذی علیهن بالمعروف وللرجال علیهن درجه»، آموزه های فقهی، ۳(۳۴)، مشهد، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۳-۱۸. [لینک]

نایینی، محمدحسین. (۱۳۷۳). منیه الطالب فی حاشیه المکاسب. قم، مکتبه المحمديه.
 نجفی، محمد حسن. (۱۴۰۴). جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
 نهاوندی، علی. (۱۳۹۸). فقه رسانه و ارتباطات. مشهد، استان قدس رضوی

References

- Ahmadieh, M. (2011). Benevolent conduct. *Women's Strategic Studies*, 13(52), 185-223. DOI. dor 20.1001.1.20082827.1390.13.52.6.7 (text in persian) [link]
- Alam, A R. (1963). *Foundations of political science*. Tehran, Ney Publishing. (text in arabic)
- Al-Hali, H. (1985). *Tahrir al-Ahkam al-Sharia Ali al-Mahhab al-Umamiya*. Qom, Al El Bayt Institute. (text in arabic)
- Al-Hosseini, M.(2208). *Al-Jarrah operation and legitimacy of al-Jizai between the Shari'ah and the law*, Beirut, Ibn Idris Hali center for jurisprudence studies. (text in arabic)
- Alousi, SH. M.(1994). *The spirit of meaning in the interpretation of the Qur'an*. Beirut, Dar al-Kitab al-Alamiya. (text in arabic)
- Ansari, M. (1994). *Al Makasab book*. Qom, World Congress honoring Sheikh Ansari. (text in arabic)
- Branny Cardi, CH. (2010). *Principles of Schwartz surgery*, translated by: Azar Seif et al., Tehran, Arjmand Publications. (text in persian)
- Dammarzi, S.M. (2013). *The head of the family in the relationship of couples*. Tehran, Mizan publication. (text in persian)
- Dantas, E. (2011). La Responsabilite Civile Du Chirurgien Plastique: La Chirurgie Plastique Comme Obligation De Moyen. Available at:www.eduardodantas.adv.br. Visited 15 February 2011.
- Emami, S. H. (2018). *Family Rights*. Tehran, Islamia. (text in persian)
- Esfahani, Sayyedaboulhasan. (2013). *Means of Survival*, Qom, Mehr printing house. (text in arabic)
- Farhzadi, A.A., Ebrahimi, A. (2013). unknown condition *Judicial Law Journal*,: 77 (81), 91-109, Doi ۱۰.۲۲۱۰۶ /JLJ..۲۰۱۳,۱۰۹۷۲ (text in persian) [link]
- Fayoumi, A. (1993). *Masbah Al-Munir*, Beirut, Al-Alamiya school. (text in arabic)
- Firozabadi, M. (1994). *Al-Muhait Dictionary*, Beirut, Dar al-Jebel. (text in arabic)
- Gerber, D., Cenkochel, M. (2011). *Plastic surgery questions and answers*, translation; Mahmoud Razaghi, Tehran, Mahmoud Razaghi Publications. (text in persian)
- Gharoi Esfahani (company), M.H. (1987). *Profit Margin*, Qom, Darul Zakhraer (text in arabic).
- Golpaigani, M.R. (1992). *Al-Qada*, Qom, Darul-Qur'an Karim. (text in arabic)

- Hakim, M. (1989). *Minhaj al-Salehadin*. Beirut, Dar al-Taareef for Press. (text in arabic)
- Halabi, A.S. (1982). *Al-kafi fi fiqh*. Isfahan, Amirul Mominin School. (text in arabic)
- Har Ameli, M.H. (1988). *Al-Wasal al-Shia*, Qom, Al-Al-Bayt Institute (A.S.). (text in arabic)
- Hekmat Nia, M. et al. (2009). *Philosophy of family law*. Tehran, Public Relations Center of Women's Cultural and Social Council. (text in persian)
- Hosseini Maraghi, S.A.F. (1996). *Al-Awin al-Fiqhiyyah*. Qom, Islamic Publication Office. (text in arabic)
- Ibn Faris, A. (1983). *Al-Maqayis al-Loghah*, Qom, School of Islamic Studies.(text in arabic).
- Ibn Manzoor, M. (1993). *Arabic language*, Beirut, Dar al-Fekr. (text in arabic)
- Jafari Langroudi, M.J (1989). *Property rights*. Ganj Danesh, Tehran. (text in persian)
- Jafari Langroudi, M.J. (1984). *Legal terminology*. Tehran, Rasta Foundation. (text in persian)
- Javadi Amoli, A.(2017). *Interpretation of Tasnim*. Qom, Esra Publications. (text in persian).
- Javadi Amoli, A.. (2016). *A woman in the mirror of glory and beauty*. Qom, Esra Publications. (text in persian)
- Katouzian, N. (1996). *Civil rights (family)*. Tehran, Bahman printing house. (text in persian)
- Khizr, J. (2001). *Discovery of Al-Ghita on the Obscurities of Al-Sharia Al-Ghara*, Qom, Islamic Propaganda Office. (text in arabic)
- Khorasani, M.K.. (1985). *Margin al-Masab*. Tehran, Ministry of Culture and Islamic Guidance. (text in arabic)
- Madrasi, S.M.T. (1998). *I am the guide of the Qur'an*. Tehran, Darmhobi Al-Hussein (text in arabic)
- Majlesi, M.B. (1936). *Bihar al-Anwar al-Jama'ah for the news of Imam al-Athar (a.s.)*. Tehran, Daraktab al-Islamiya (text in arabic)
- Makarem Shirazi, N. (1990). *Al-Qasa al-Faqhieh*, Qom, Imam Amir al-Mominin school. (text in arabic)
- Makarem Shirazi, N. (2003). *Sample interpretation*. Tehran, Darul Kitab al-Islamiya. (text in persian)
- Makarem Shirazi, N. (2004). *Anwar al-Faqah - Kitab al-Nikah*, Qom, Imam Ali Ibn Abi Talib (a.s.) School Publications. (text in arabic)
- Mehrizi, M. (2007). *Character and rights of women in Islam*. Tehran, Scientific and Cultural Publications (text in persian)

- Mehrizi, M. (2009). Commentary and jurisprudential analysis of the verse And the voice of the likes of those who are against them in favor and for men against those who are in rank, *Fiqh Teachings*, 3(34), 18-3. (text in persian) [link]
- Mostafavi, H. (1948). Research, Tehran, Ministry of Culture and Islamic Guidance. (text in arabic)
- Motahari, M. (1939). Hijab issue Qom, community of teachers. (text in persian)
- Motahari, M. (2006). *Teacher's notes*. Tehran, Sadra Publishing House. (text in persian)
- Mousavi Ardabili, S.A.K. (2002). *Jurisprudence*, Tehra, Mofid University. (text in arabic)
- Mousavi Khoei, S.Q. (1997). *Al-Imam al-Khoei encyclopedia*. Qom, Institute for Revival of Imam Al-Khoei's Works. (text in arabic)
- Mousavi Khoei, S.Q.(1995). *Sarat al-Najah* (Al-Mahshi Khoei), Qom, selected publishing school. (text in arabic)
- Mousavi Khoei, Saidabul al-Qasim. *Misbah al-Faqaha*. Qom, Medina of knowledge. (text in arabic)
- Mousavi Khomeini (RA), R. (1943). *Kitab al-Bai*. Tehran, Ismailian. (text in arabic)
- Mufid, M. (1992). *Al-Maqqah*, Qom, Sheikh Mufid Congress (text in arabic)
- Muhaddith Nouri, M. (1987). *Mustardak al-Usail*. Beirut, Al Elbeit Institute. (text in arabic)
- Nahavandi, A. (2018). *Media and communication jurisprudence*. Mashhad, Quds Razavi Province. (text in persian)
- Najafi, M.H. (1983). *Jawaharlal Kalam in the description of Sharia al-Islam*, Beirut, Darahiya al-Trath al-Arabi. (text in arabic)
- Nayini, M.H.. (1953). *Menieh al-Talib in the margin of al-Makasab*. Al-Muhammadiya School, Qom. (text in arabic)
- Qureshi, S.A.A. (1951). *Tafsir Ahsan al-Hadith*, Tehran, Baath Foundation. (text in arabic)
- Qurtubi, A.A. (1984). *Al-Jamae Al-Ahkam Al-Qur'an*. Beirut, Darahiya al-Truth al-Arabi. (text in arabic)
- Ragheb Esfahani, H. (1991). *Al-Mufradat fi Gharib al-Qur'an*. Beirut, Dar al-Shamiya. (text in arabic)
- Rashid Reza, M. (1990). *Tafsir al-Manar*. Beirut, Darul Kitab Al Alam. (text in arabic)
- Rezaei, A, Seyed Nejad,S.R. (2015). *Islamic way of life*, Tehran, Neghlab Publishing. (text in persian)
- Salehi, H. (2010). Cosmetic surgeries; Necessity or excess? A promise in the nature of the obligations of cosmetic surgeons. *Medical Law Chapter*, 5(18),97-116. (text in persian) [link]

- Shabiri Zanjani, M. (1961). *Book of Marriage* Tehran, Voter Research Institute. (text in arabic)
- Shamsuddin, M.M.. (1996). *Harjja issues in al-Marah jurisprudence*. Beirut, Al-Dawlia Institute for Education and Publishing. (text in arabic)
- Shenqaiti, M . (1994). *Hakam al-Jarhari Tabiyyah*, Jeddah, School of Companions. (text in arabic)
- Shoja Pourian, S. (1994). *Civil liability caused by doctor's error*, Tehran, Ferdowsi Publications. (text in persian)
- Shuja Pourian, S. (2010). *Contractual responsibility of the doctor towards the patient*, Tehran, Ferdowsi Publications. (text in persian)
- Sistani, S. A. (۱۴۱۶). Minhaj al-Salehin. Qom, School of Aye Azami Al-Sayyid Ali Al-Hosseini Al-Sistani. (text in arabic)
- Tabarsi, A.F.(1987). *Al-Bayan Assembly in the interpretation of the Qur'an*, Beirut, Dar al-Marafa. (text in arabic)
- Tabatabai Yazdi, S. M.K. (2000). *Margin al-Masab*. Qom, Ismailian Institute. (text in arabic)
- Tabatabai, .S.A. (1991). *Riyad al-Masal in stating the rulings of Sharia with reasons*. Tehran, Darul Hodi. (text in arabic)
- Tabatabai, S. M..H.. (1999). *Al-Mizan's translation*. Qom, community of teachers. (text in persian)
- Tabrizi, J.A. (1999). *New polls, issue of ۱۴۶۰*, Qom, Islamic Information and Documents Center. (text in persian)
- Tusi, A.J. (1908). *Al-Tahdhib al-Ahkam*. Tehran, Daraktab al-Islamiya. (text in arabic)
- Zai'ali, O. (Beita), *Tabayin al-Haqayq*, Beirut, Dar al-Marafa. (text in arabic)
- <http://www.sistani.org>
- <http://www.tabrizi.org>
- <http://www.makarem.ir>
- <https://noorihamedani.ir>

